

Meditsiinieetika (ARTH02001, 3 EAP, 2014)

- A. Tervise ja haiguse mõiste seosed eetikaga.
- B. Kaasaegse meditsiini põhilised arengujooned ning nende mõju tänapäeva meditsiinieetikale.

Andres Soosaar

Verbitas OÜ

verbitas.oy@eesti.ee

Meditsiinieetika kursuse ülesanne

- Meditsiiniliste erialade õppekava läbimise üldiseks eesmärgiks on vastavate **erialaste teadmiste, oskuste ja hoiakute** omandamine.
- Meditsiinieetika aine püüab anda ülevaate kaasaegse meditsiinieetika põhiseiskohtadest ja arengutendentsidest, harjutada oskusi praktilises tegevuses eetiliste probleemide tuvastamiseks ja lahendamiseks, samuti kujundada korrektseks arstlikuks tegevuseks vajalikke eetilisi tõekspidamisi ja hoiakuid.

Mis on meditsiin?

- Meditsiin on pikka aega olnud ruum, mille koordinaattelgedeks on **tervise-haiguse eristus ja meediku-patsiendi suhe.**
- Meditsiin on õige pikka aega olnud kreenis **haiguse ja meedikute** poole.
- Alates 20. sajandi viimastest aastakümnetest räägitakse üha enam tervisest, terviseteadustest ja patsiendikesksusest.

arstiteadus – tervise säilitamise ja taastamisega ning haiguse ennetamise ja raviga tegelev teadus ning sellel põhinevad menetlused, meditsiin.

Meditsiinisõnastik 2004, lk 62

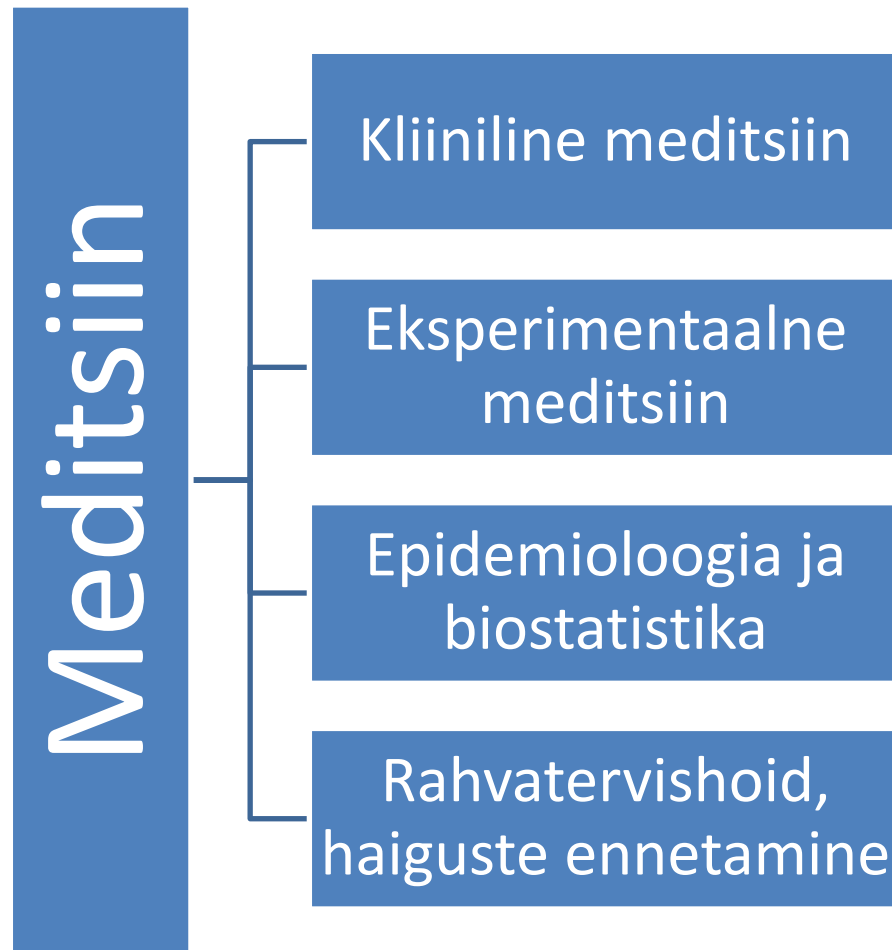
Mis on meditsiin?

DORLAND'S ILLUSTRATED MEDICAL DICTIONARY (29th ed, p. 1070)

medicine

1. any drug or remedy;
2. The art and science of the diagnosis and treatment of disease and the maintenance of health;
3. The treatment of disease

Meditstiini erinevad komponendid tegelevad tervise ja haiguse erinevate aspektidega

Meditstiini allikad

- **Loodusteadused, eriti bioloogia.** Inimene kui bioloogiline üksus. Tervis ja haigused on tugevast seotud inimese ja loodusliku keskkonna interaktsiooniga. Domineeris väga tugevasti kuni 20. saj keskpaigani;
- **Sotsiaalteadused.** Inimene kui sotsiaalne olend. Sotsiaalne keskkond loob võimalused paremaks kohastumiseks loodusliku keskkonnaga ja inimeste sotsiaalsete rollide realiseerumiseks. Tervishoiusüsteem on vaadeldav ühiskonna kohastumusliku reaktsioonina, mille eesmärgiks on hoida parimaid võimalikke tingimusi inimeksistentsiks.
- **Psühholoogia ja humanitaarained.** Panus tehakse üksikisikule, tema kohale maailmas. Mõju meditsiinile on seotud teatud vaimuseisunditega (valu, negatiivsed emotsioonid, jms) mõistmise ja mõjutamisega.

II. TERVIS JA HAIGUS – MEDITSIINI ALUSMÕISTED

Tervise ja haiguse mõisted

- Sagedasti eristatakse tervist ja haigust normi ja sellest kõrvalekalde või ebanormaalsuse kaudu;
- Haigust seostatakse sageli kannatuste ja võimetusega mingeid tavapäraseid võimekusi realiseerida;
- Tavaarusaama kohaselt on inimesel tervist 1 ja erinevaid haigusi väga palju (tuhandeid).

Mis on tervis?

Paljudes keeltes ja kultuurides on tervis algselt seostunud **inimorganismi ja isiksuse terviklikkusega** ning alles seejärel seostunud haiguse puudumise ja heaoluga.

terve – Eesti etümoloogia sõnaraamat (2012)

‘sellises seisundis olev, kus kogu organism funktsioneerib normaalselt, on heas korras, mitte haige ega viga saanud; loomulik normaalne, rikkumata; (esemete kohta:) korras ja kasutuskõlblik, mitte katkine, mitte osadeks lõigatud, tükeldamata; miski täies ulatuses, kogu’

Tervise mõiste erinevad alused

- Tervis on vaadeldav **personaalse** ja **sotsiaalse** nähtusena.
- Tervis võib olla **seisund** ning ses mõttes on ta kirjeldatav vastavate **biomeditsiiniliste** ja **sotsioloogiliste näitajate** abil.
- Tervis võib olla ka **väärtus** või hüve ning ses on kirjeldatav pigem antropoloogia, psühholoogia ja eetika mõistetes.

Positiivselt ja negatiivselt määratletud tervis

- Negatiivselt määratletud tervis on halva tervise või põduruse (*ill health*) puudumine. Põdurus võib sisaldada endas ka haigusseisundeid.
- Positiivse määratluse moodne klassika pärineb Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) 1948. a deklaratsioonist, kus tervis on määratletud füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu seisundina.

Tervise komponendid

Mõnede arvates saab rääkida individuaalsel tasemel vaid ühest tervisest, teised näevad võimalusi ka tervist lahterdada inimloomuse põhidimensioonide kaudu. Probleemiks võib siin saada nende lahterduste seostumine inimese kui tervikliku isikuga.

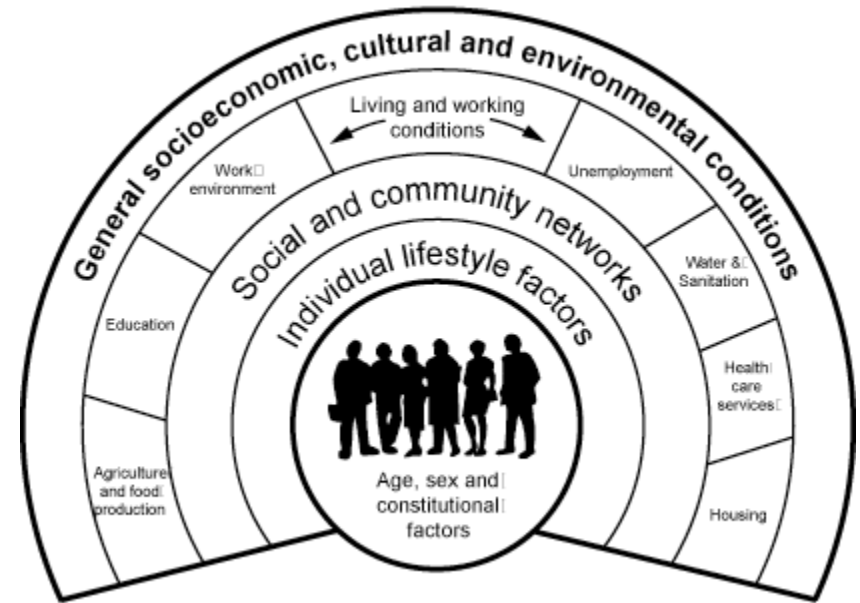
- Füüsiline tervis
- Vaimne tervis
- Sotsiaalne tervis
- Seksuaaltervis

Tervisemõjurid ehk determinandid

- Terviseteadlased on tervise mõistmiseks ja mõjutamiseks hakanud tegelema **tervist mõjutavate teguritega** ehk determinantidega, mis jaotuvad mõneti kattuvalt laias laastus bioloogilisteks, käitumuslikeks, keskkondlikeks ja sotsiaalseteks. WHO seisukoha (1986) järgi on olulisemateks tervise determinantideks rahu, peavari, haridus, sotsiaalne turvalisus, sotsiaalsed suhted, toit, sissetulek, sooline võrdõiguslikkus, stabiilne ökosüsteem, jätkusuutlik ressursside kasutamine, sotsiaalne õiglus, inimõiguste austamine, võrdsus.

Tervise determinantide omavahelised suhted (Dahlgren, Whitehead, 1991)

- Tervise ja tema determinantide seosed on keerukad ja mitmekesised.
- Tervise determinandid on õige mitmekesise dünaamikaga: erinevatel inimestel erinevates olukordades võivad determinandid päris erinevad olla

WHO arusaam tervisest on lühikese aja jooksul muutunud

- Tervis on täieliku füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu **seisund**, mitte ainult haiguste või füüsilise vea puudumine (1948).
- Tervis on igapäevaelu **ressurss** võimaldamaks individuaalselt, sotsiaalselt ja majanduslikult täisväärtuslikku elu (1986).
- Tervis on universaalne **väärtus** ja inimese **põhiõigus** (1999).

Mis on rahvatervishoid?

Rahvatervishoid on *ühiskonna organiseeritud ettevõtmiste* kaudu realiseeruv haiguste ennetamise, eluea pikendamise ja tervise edendamise teadus ja kunst.

HMSO, 1988

Rahvatervishoid ei piirdu mitte üksnes bioloogia taustaga, vaid on suurel sotsiaalteadustega seotud valdkond. Rahvatervis kui kunst ilmneb Kenneth Calmani ja Robert Downie arvates just seeläbi, et ühiskonda ja poliitikuid tuleb veenda teatud ühiskondlike meetmete realiseerimise vajalikkuses.

Terviseteooriate tüpoloogia (Tengland, 2007)

- Tervis kui funktsionaalne normaalsus;
- Tervis kui tasakaal;
- Tervis kui võimekus (ingl. ability);
- Tervis kui heaolu;
- Pluralistlikud teooriad, mis kombineerivad mitut eespool esitatud vaadet.

Haiguse mõiste areng

- Haiguse kontsept ehk mõiste on eri ajastutel olnud erinev, keskne on olnud küsimus haiguse põhjusest.
- Et inimese loomusel on bioloogiline, psühholoogiline ja sotsiaalne dimensioon, siis seesama jaotus ilmneb ka haiguse mõiste erinevates käsitlustes, st on olemas bioloogilised antropoloogilised, sotsioloogilised, filosoofilised haiguste käsitlused.
- Praktilises meditsiinis on ülimalt olulised ka haigusprotsess ise, selle olemus ja tunnused, korrigeerimise (teraapia) ja ennetamise (preventsioon) võimalused.

Haiguse kontsepti areng I (P. Thagardi järgi)

- Erinevad religioossed lähenemised, kus haigus on seotud jumala tegemistega, st haigus on üleloomulik nähtus.
- Erinevad naturalistlikud (elusa looduse toimimisel põhinevad) lähenemised:
 - ✘ Hippokraatiline (4.-5. sajand eKr) lähenemine, mille kohaselt, mille kohaselt haigus on kehas toimuvate protsesside, eriti kehavedelike **tasakaalu** häirumise, tulemus.
 - ✘ Fracastoro (16. saj) pakkus välja nn haiguse nakkuse teooria, mille kohaselt haigused on põhjustatud seemnetest, mis kanduvad edasi väliskeskkonna kaudu ning interakteeruvad teatud viisil kehavedelikega.

Haiguse mõiste areng II (P.Thagardi järgi)

- 19. sajandil täiustasid nakkuse teooriat L. Pasteur, R. Koch ja J. Lister nn iduteooriaga (ingl. *germ theory*). Nende arvates on haigus mikroorganismide ja peremeesorganismi biokeemilise interaktsiooni tulemus.
- Praeguse aja seisukohtade järgi eristatakse mitmeid haiguse põhjuseid (geneetilised, toitumuslikud, immunoloogilised, ainevahetuslikud ja tsütoloogilised) ning hulk haiguse on mitmete tegurite keeruka (kompleksse) koosmõju resultaat.

Haiguse mõiste kaasajal (P. Thagardi järgi)

- Haiguse mõiste on põhjuslik võrgustik, mis esitab haiguse põhjusi, funktsioonihäireid, sümptome ja ravi.
- Olulisimad muutused haiguse mõiste arengus on seotud arusaamadega haiguste põhjustest ning põhjuslike tegurite interaktsioonist organismiga.

C. Boorse (1977) tervise-haiguse eristusest

- Klassikalise arusaama kohaselt on tervis haiguse puudumine, kuid meditsiinile on ülimalt oluline murda selline mõisteline lühiühendus haiguse ja tervise vahel.
- “Tervis on normaalne talitlemine, kus norm on statistiline ja funktsioonid bioloogilise iseloomuga”
- Tervis on väärtusneutraalne (value-neutral) mõiste.

Tervis ja haigus väärtusmõistetena

- Tervis on positiivne väärtusmõiste, haigus negatiivne.
- Tervis on ihaldatav eesmärk, hüve.
- Haigusi tuleks vältida, nende esinemise konkreetsel juhtudel peab ühiskond patsienti aitama. See abistav tegevus on moraalselt väga kõrgelt hinnatud.
- Juba vanadest aegadest on levinud arvamus, et haigus võib olla tasu või (kõigevägevama) kättemaks mingis mõttes ebasobiva käitumise eest.

Teadusliku meditsiini praktikas domineerib standardne lähenemine haigustele

- Haigusi käsitletakse läbi kahe järjestikuse põhitegevuse, milleks on haiguse äratundmine (diagnoos) ja korrigeerimine (ravi ehk teraapia)
- Haiguse tüüpkirjelduse põhilised aspektid:
 - Haiguse põhjus ehk etioloogia
 - Etioloogilis(t)e teguri(te) ja organismi interkatioon ehk patogenees, nt põletik, kasvaja jt.
 - Haiguse väline kirjeldamine tunnuste (sümptomide), sümptomkomplekside (sündroomide) ja diagnooside abil.
 - Võimalikud viisid haiguse korrigeerimiseks (paranemiseks), nt ravimid biokeemiliseks sekkumiseks, kirurgilised sekkumised jt.

21. sajandi teadusliku meditsiini ideoloogiad

- **Tõenduspõhine meditsiin** (*evidence based medicine, EBM*): 20. sajandi lõpust pärinev arusaam, mille kohaselt meditsiinilised otsused põhinegu parimatel olemasolevatel tõendustel, milleks paljude arvates on range disainiga teadusuuringute tulemused;
- **Personaalne meditsiin** (*personalized medicine*): iseäranis haiguste ravimisel saab ja tuleb arvestada isikute individuaalseid iseärasusi; oluline individuaalsuse allikas peitub indiviidi geenides.
- **Siirdemeditsiin** (*translational medicine*): interdistsiplinaarne lähenemine, kus alusteaduste tulemuse püütakse võimalikult kiiresti rakendada kliinilises praktikas (*from bench to bedside*) ja rahvatervishoius;
- **4P meditsiin** (*personalized, predictive, preventive, participatory medicine*): interdistsiplinaarne lähenemine tervisele ja haigusele, milles ühendatakse elu- ja terviseteaduste moodsad võimalused meditsiini klassikaliste arusaamadega

Uute meditsiiniideoloogiate eetilised aspektid

- Loodetav kasu on teatud haiguste ravimiseks suur, kuid tänasel päeval ikkagi tõenäosusliku iseloomuga, mis komplitseerib meediku-patsiendi suhet veel suuremate lootuste ja konkreetsetes kasutuses olevate võimluste vahel;
- Uute meetodite loomise ja rakendamise hinnad on väga kõrged, mis esitavad tervishoiusüsteemidele suure koormuse;
- Kõik uued ideoloogiad põhinevad ühel või teisel EBMI aspektil ning vajavad suurel hulgal suure eetilise koormusega inimuuringuid.

Teaduslik ja alternatiivne meditsiin

- Teaduslik meditsiin põhineb arstiteadusest lähtuval teadmisel ja teaduslikel meetoditel. Arenenud riikide tervishoiusüsteemid põhinevad reeglina teaduslikul meditsiinil ning seda viljeldakse ülikoolide arstiteaduskondades.
- Alternatiivne meditsiin on kokkuvõtlik ja mitte täpselt defineeritud mõiste, mis koondab erinevaid pigem üksteisest eraldunud kogemuslikke meditsiinipraktikaid, nt homöopaatia, kiropraktika, ajurveda, jooga, antroposoofiline meditsiin jt
- NB! Edaspidi on meie aines meditsiini vasteks teaduslik meditsiin ja käsitletakse selle teemasid ja probleeme.

Alternatiivne ja täiendav meditsiin

- **Alternatiivmeditsiin** on [diagnostika](#), [profülaktika](#) ja [ravi](#) meetodid, mida kasutatakse teadusliku [meditsiini](#) asemel ning mida teaduslik meditsiin ei tunnista, sest neil puudub teaduslik põhjendus. Mõningatel juhtudel kasutavad [arstid](#) siiski alternatiivmeditsiini vahendeid või teevad selle praktiseerijatega koostööd, sest alternatiivmeditsiin on teatud puhkudel tõhusam.

Wikepeedia

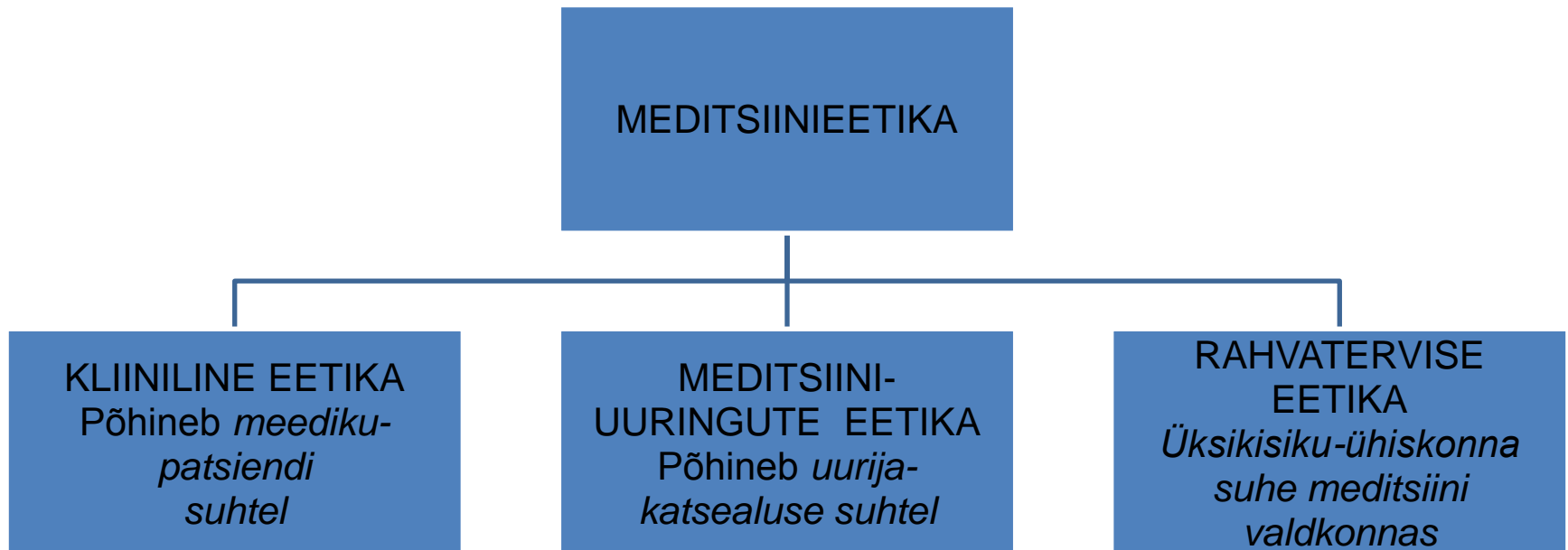
<http://et.wikipedia.org/wiki/Alternatiivmeditsiin>

III. SISSEJUHATUS MEDITSIINIEETIKASSE

Meditšiinieetika määratlus

- Meditsiinieetika on “väärtused ja juhtnöörid, mis peaksid juhtima otsuste tegemist meditsiinis”
(*Dorland's Medical Dictionary. 28th Edition. WB Saunders Co. Philadelphia, 1994*)
- Meditsiinieetika on interdistsiplinaarne õppe- ja uurimistöö valdkond, mis identifitseerib ja hindab kriitiliselt, ajalooliselt ja analüütiliselt tervishoiu ning meditsiiniuuringute (seal tehtavate otsuste) eetilisi aspekte (*G. Hermeren in Teaching Bioethics, Copenhagen 2002*)

Meditsiinieetika põhivaldkonnad

Meditšiinieetika või bioeetika?

Van Rensselaer Potter (1911-2001)

- Van Rensselaer Potter (1971): 'bioeetika' osutab eetilistele, sotsiaalsetele ja poliitilistele probleemidele, mis tulenevad bioloogiast ja eluteadustest laiemalt ja otseselt või kaudselt seotud inimese heaoluga.

Bioeetika erinevad tõlgendused

- Kaasaegse biotehnoloogia ja sellega seonduvatel aladel ilmnevate moraaliprobleemidega tegelemine
- Sünonüüm meditsiinieetikale
- Van Rensselaer Potteri määratlusest tulenev lai tõlgendus, kus kahele eelmisele lisanduvad keskkonnaeetika ja loomade kasutamise eetilised probleemid

Kaasaegse meditsiinieetika juured

- Meditsiinipraktikas ja teaduslikus uurimistöös käibivad 'tsunftireeglid'
- Eetika kui traditsiooniline filosoofiline distsipliin
- Religioon kui maailmavaate ja elujuhise oluline komponent
- Ühiskonna kultuuriline kontekst
- Sotsiaal-, käitumis- ja õigusteadused, mis on ühiskonna toimimise mõistmise ja mõjutamise teenistuses

NB! Moodne meditsiinieetika on interdistsiplinaarsuse positiivne näide.

Meditstiinieetika areng I

- Klassikaline periood antiikajast XX sajandi keskpaigani: Hippokratese vanne; paternalism arsti-patsiendi suhetes.
- Domineerib *“Salus aegroti suprema lex”*
- Ühiskonna konservatiivne hoiak meditsiiniprobleemidesse
- Ühe teatud eetika suuna (deontoloogiline eetika, utilitarism, jt) domineerimine
- Filosoofilise eetika ja tsunftieetika paralleelne kulg

Kaasaegse meditsiinieetika teke

A. Ühiskondlikud eeldused

- II maailmasõda ja riigi kui poliitilise survevahendi totaalsuse krahh. Ideoloogiate paljususe aeg ja 50 aastat rahulikku kooseksisteerimise loosungit
- Globaliseerumine ja inimkonna saamine üheks tervikuks. Informatsiooni üha parem kättesaadavus Lääne ühiskondades
- ÜRO inimõiguste deklaratsioon ja suur hulk bioeetika konventsioone (vt mõni slaid edasi mõjukamaid neist)
- Turumajanduse domineerimine ja raha muutumine ühiskonna hapnikuks. Tasuta tegevus ei ole majandussüsteemis kuigivõrd soositud: Tegutsege vaid nii palju, kui teil on hapnikku. Inimesel kui majandussüsteemi elemendil on põhimõtteliselt võimalik siirduda “hapnikuvaesest” piirkonnast “hapnikurikkasse” piirkonda. Inimese reaalne vabadus autonoomia mõttes on oluliselt vähenenud ning samas ühiskonna võimalused järjest suurenenud

Kaasaegse meditsiinieetika teke

B. Revolutsioon meditsiinis ja bioloogias

- Tehisneeru, -kopsu, -vereringe jt organismi osi asendavate masinate loomine, samuti kudede ja organite siirdamine, mis oluliselt parandas inimeste väljavaateid elule teatud kriitilistes olukordades. Arstlik tegevus muutub järjest haige organismi sekkuvamaks, spetsialiseerunumaks, võimsamaks ja kallimaks. Samas jätkub hoogsalt ka inimese fragmentatsioon nii meditsiinilises kui sotsiaalses mõttes. Naturaalse elusa ja tehisliku läbipõimimine ning küborgid on reaalsus.
- 50 aastat tagasi tehti kindlaks DNA kaksikeeliksi struktuur ja algas geeniasjanduse ja rakubioloogia ajastu. Inimese keha fragmentatsioon on selle paratamatu tulemus. Fragmentatsiooniga kaasnevad suured segadused elu alguse ja lõpu, samuti organismi identiteedi määratlemisel. Reproduktiivsed tehnoloogiad on arengu üheks väljenduseks.
- Psühhofarmakoloogia ja närviteaduste intensiivne areng alates 1960test aastatest, mis püüab jätkuvalt ka vaimu ja hinge fragmenteerida ja jäljendada.

Kaasaegse meditsiinieetika põhipostulaadid I

- Inimese autonoomia on juhtiv väärtus ja sellest tulenevalt on informeeritud nõusoleku (informed consent) olemasolu saanud meditsiinilise tegevuse lähteasutuseks. Domineerib "*Voluntas aegroti suprema lex*".
- Jätkub moraali institutsionaliseerumine ja eetikakomiteed otsustavad teatud tegevuste lubatavuse või mittelubatud üle. Moraalinormid ja põhimõtted fikseeritakse deklaratsioonidesse (soft laws), millega peab kooskõlas olema riigi seadusandlus (hard laws)

Kaasaegse meditsiinieetika põhipostulaadid II

- Meditsiinieetika põhimõtteid realiseeritakse nii meditsiinilises praktikas kui ka teaduslikus uurimistöös inimestega.
- Sotsiaalse õigluse ja piiratud ressursi õiglane jagamine on muutunud üha olulisemaks probleemiks.
- Abist on saamas või saanud teenus või kaup

Tänapäeva meditsiinieetika mõjukaim teoreetiline alus: 4 põhiprintsiibi vaade

“Georgetowni mantra” Beauchamp ja Childress (1977)

1. Isiku autonoomia respektseerimise printsiip
autonomy
2. Mittekahjustamise printsiip
nonmaleficence
3. Heategemise printsiip
beneficence
4. Õigluse printsiip
justice

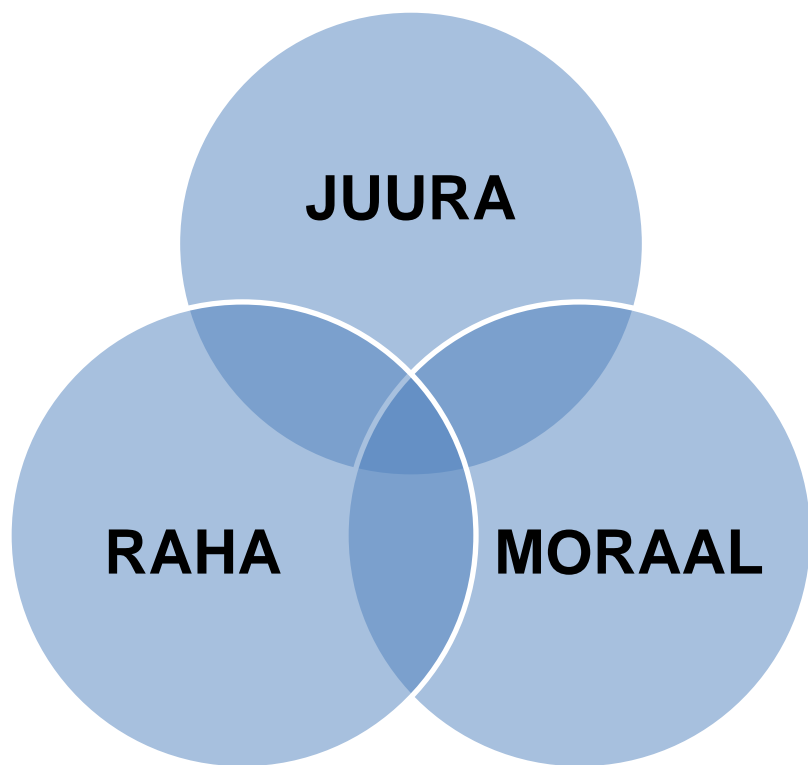
Bioeetika institutsionaliseerumine

- Ühiskondlik huvi inimtegevuse enamuse aspektide suhtes näitab jätkuvat kasvutendentsi
- Meditsiini- ja bioeetikale orienteeritud akadeemiliste keskuste ja väljaannete teke ja areng
- Erinevat tüüpi eetikakomiteede tekkimine alates 1960st, mis muuhulgas tähendab kollektiivse moraalse otsustamise mehhanismi teket.
- Riigisiseste ja rahvusvaheliste eetikadokumentide (deklaratsioonid, konventsioonid, resolutsioonid) loomine, levik ja aktsepteerimine.

Modernse meditsiinieetika olulisemad alusdokumendid

- ÜRO inimõiguste deklaratsioon 1948
- WMA (World Medical Association) Genfi deklaratsioon ehk kaasaegne arstivanne 1948
- WMA Lissaboni deklaratsioon patsiendi õigustest 1981
- WMA Helsingi deklaratsioon inimesel tehtavate meditsiiniuuringute eetilistest põhimõtetest 1964
- Euroopa Nõukogu inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon inimõiguste ja inimväärikuse kaitsest bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel Oviedo, 1997
- *Good clinical practice* juhtnöörid, vt <http://www.sam.ee/files.aw/id=1984/kliinilised+katsetused.pdf>

Moraali ja õiguse lähenemine kaasaegses ühiskonnas

- *Soft ja hard laws* eristus: *soft laws* on eetikakoodeksite normid ja *hard laws* riigi õigussüsteemi kuuluvad seadused. Meditsiini reguleerivad seadused koostatakse kooskõlas eetikakoodeksites olevaid põhimõtetega.
- Euroopa Nõukogu Oviedo konventsioon on ratifitseeritud Riigikogus ja see tähendab, et vastavad Eesti Vabariigi seadused peavad olema kooskõlas selle konventsiooniga.

Kliinilise eetika põhivaldkonnad

- Meditsiiniprofessionaali-patsiendi suhe;
- Elu erinevates faasides (algus, keskpaik ja lõpp) eetikaprobleemid;
- Erinevate meditsiiniprofessionaalide elukutseeetikate iseärasused

Täiendavaks lugemiseks

- Kasmel A, Lipand A. Terviseedenduse teooria ja praktika I. Tallinn: 2007; I-II ptk.
- Kaasik A-E. Mis on meditsiin? Rmt: Teadusmõtte Eestis (VIII). Tallinn: 2013; 121–33.
- WMA Arstieetika käsiraamat. Tartu: 2007; I ptk.

NB! Kõik need tekstid on saadaval ka internetis.